

# การวิเคราะห์หมโนทัศน์จิตวิญญาณ

ณัฐวรรณ สุวรรณ\* พย.ด.

ศรียพรณ กัณธวัง\*\* พย.ด. (การพยาบาลแม่และเด็ก)

สุมาลี เลิศมัลลิกาพร\*\* ปร.ด. (การพยาบาล)

## บทคัดย่อ:

จิตวิญญาณเป็นแก่นหลักของความเป็นมนุษย์ การดูแลด้านจิตวิญญาณจึงได้รับการยอมรับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับหมโนทัศน์จิตวิญญาณอย่างต่อเนื่อง และมีการศึกษาใหม่ที่ต้องมีการวิเคราะห์ทบทวน การวิเคราะห์หมโนทัศน์นี้จึงมีความสำคัญ เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับความหมายและคุณลักษณะของหมโนทัศน์ โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์หมโนทัศน์ตามวิธีการของวอล์คเกอร์และเอแวนท์ ผลการวิเคราะห์พบคุณลักษณะสำคัญของจิตวิญญาณคือ ความแข็งแกร่งจากภายใน ปัญญาและความก้าวพ้น การมีสิ่งยึดเหนี่ยวและมีสัมพันธภาพ และความสุขสงบ สิ่งที่ทำให้เกิดจิตวิญญาณคือ ความเป็นมนุษย์ คุณลักษณะส่วนบุคคล ศาสนา จิตใจ และคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ สิ่งตามมาเป็นผลลัพธ์จากจิตวิญญาณคือ ความสามารถในการปรับตัว การฟื้นฟูสภาพ ความหยุนตัว ความสมดุลทางอารมณ์ การเปลี่ยนแปลงพลังอำนาจ คุณภาพชีวิต และความผาสุก ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์หมโนทัศน์สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเครื่องมือประเมินสุขภาวะทางจิตวิญญาณ การศึกษาวิจัย และการปฏิบัติการพยาบาลเกี่ยวกับการดูแลด้านจิตวิญญาณต่อไป

คำสำคัญ: จิตวิญญาณ ปัญญา การวิเคราะห์หมโนทัศน์

---

\*Corresponding author, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, E-mail: natthawan\_suwan@hotmail.com

\*\*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

# Concept Analysis of Spirituality

*Natthawan Suwan\* Ph.D. (Nursing)*

*Seepan Kantawang\*\* D.S.N. (Maternal-Child Health Nursing)*

*Sumalee Lirtmunlikaporn\*\* Ph.D. (Nursing)*

## **Abstract:**

Spirituality is an integral component of human existence. Spiritual care has been recognized as an essential element of holistic care. A literature review found ongoing studies about the concepts of spirituality and there are new studies that need analysis and review. An analysis of this concept is therefore important for a clear understanding of the definition and attributes of spirituality based on the concept analysis method as developed by Walker and Avant. The concept analysis findings revealed that inner strengths, wisdom and transcendence, sense of connectedness, and happiness and peace are the defining attributes of spirituality. The antecedents of spirituality are humanness; sociodemographic; religious; psychological characteristics; and health-related characteristics. The consequences of spirituality are coping ability, recovery, resilience, emotional equilibrium, empowering change, quality of life, and well-being. Knowledge resulting from the concept analysis can be used to further develop spiritual health assessment tools, research study, and nursing interventions in spiritual care.

**Keywords:** Spirituality, Wisdom, Concept analysis

---

*\*Corresponding author, Assistant Professor, Faculty of Nursing, Chiang Mai University, E-mail: natthawan\_suwan@hotmail.com*

*\*\*Assistant Professor, Faculty of Nursing, Chiang Mai University*

## บทนำ

จิตวิญญาณ (spirituality) เป็นองค์ประกอบที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด มีความเป็นนามธรรม และมีหลายมิติ<sup>1</sup> จิตวิญญาณมีความสำคัญในศาสตร์การดูแลทางการพยาบาล เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการ การดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ซึ่งการดูแลด้านจิตวิญญาณเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในการพยาบาล<sup>2</sup> นอกจากนี้ ความต้องการด้านจิตวิญญาณของบุคคลแปรเปลี่ยนไปตามปัจจัยด้านวัฒนธรรม<sup>3,4</sup> การที่พยาบาลมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับจิตวิญญาณ จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการดูแลด้านจิตวิญญาณ เนื่องจากช่วยให้สามารถตอบสนองความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ป่วยเฉพาะรายได้อย่างมีประสิทธิภาพ<sup>1</sup>

การวิเคราะห์หมโนทัศน์ (concept analysis) เป็นกระบวนการที่ใช้ในการระบุ แยกแยะคุณลักษณะ (characteristics or attributes) ที่เฉพาะของหมโนทัศน์ เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในคุณลักษณะสำคัญของหมโนทัศน์ได้ถูกต้อง เป็นการตรวจสอบทั้งโครงสร้างและหน้าที่ของหมโนทัศน์ ซึ่งช่วยส่งเสริมให้เกิดการสื่อสารเกี่ยวกับหมโนทัศน์ได้อย่างชัดเจน ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์หมโนทัศน์ จะทำให้ได้คำนิยามเชิงปฏิบัติการ (operational definition) ของหมโนทัศน์ที่มีความชัดเจนแม่นยำ การวิเคราะห์หมโนทัศน์นับว่าเป็นกิจกรรมที่ทำหายและยังช่วยให้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งอย่างมหาศาลในปรากฏการณ์ทางการพยาบาลที่สนใจ<sup>5</sup> นอกจากนี้ เมลลิส<sup>6</sup> กล่าวถึงการวิเคราะห์หมโนทัศน์ว่า เป็นกลยุทธ์หนึ่งของการพัฒนามโนทัศน์ (concept development) ช่วยให้สามารถนามโนทัศน์ไปใช้ในงานวิจัย หรือการปฏิบัติการพยาบาลในคลินิกได้อย่างถูกต้อง รวมถึงใช้ในการพัฒนาเครื่องมือวิจัย และทดสอบทฤษฎี

จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับหมโนทัศน์จิตวิญญาณอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การวิเคราะห์หมโนทัศน์จิตวิญญาณยังคงมีความจำเป็น เพื่อ

ให้ได้องค์ความรู้และมุมมองเกี่ยวกับหมโนทัศน์นี้ ในบทความการวิเคราะห์หมโนทัศน์จิตวิญญาณครั้งนี้ ผู้วิเคราะห์มีความมุ่งหมายที่จะทำให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับความหมายและคุณลักษณะของหมโนทัศน์ในปัจจุบัน เพื่อจะใช้ประโยชน์ในด้านการศึกษา การปฏิบัติ การพยาบาลทางจิตวิญญาณต่อไป โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์หมโนทัศน์ตามวิธีการของวอล์คเกอร์และเอแวนท์<sup>7</sup> ซึ่งเป็นวิธีการที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย

## วิธีการวิเคราะห์หมโนทัศน์

วิธีการวิเคราะห์หมโนทัศน์ตามกรอบแนวคิดของวอล์คเกอร์และเอแวนท์<sup>7</sup> ในบทความนี้ ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเลือกหมโนทัศน์เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ (select a concept)
2. การกำหนดเป้าหมายของการวิเคราะห์หมโนทัศน์ (determine the aims or purposes of the analysis)
3. การระบุถึงการใช้หมโนทัศน์ในทุกแง่มุมที่สามารถค้นหาได้ (identify all uses of the concept that you can discover)
4. การกำหนดคุณลักษณะสำคัญของหมโนทัศน์ (determine the defining attributes)
5. การระบุ/สร้าง กรณีตัวอย่างที่มีคุณลักษณะของหมโนทัศน์อย่างครบถ้วน (identify a model case)
6. การระบุ/สร้าง กรณีตัวอย่างอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหมโนทัศน์ (identify additional cases) ได้แก่ กรณีตัวอย่างแบบก้ำกึ่ง (borderline case) กรณีตัวอย่างแบบสัมพันธ์ (related case) กรณีตัวอย่างแบบตรงกันข้าม (contrary case)
7. การระบุถึงสิ่งที่ทำให้เกิด และสิ่งที่ตามมาจากหมโนทัศน์ (identify antecedents and consequences)
8. การกำหนดแนวทางที่จะวัดหรือประเมินคุณลักษณะหมโนทัศน์ เมื่อนำไปใช้ในสถานการณ์จริง (define empirical referents)

## การวิเคราะห์มโนทัศน์จิตวิญญาณ

รายละเอียดของการวิเคราะห์ในแต่ละขั้นตอน และผลการวิเคราะห์ มีดังต่อไปนี้

### การวิเคราะห์มโนทัศน์จิตวิญญาณ

ผู้วิเคราะห์เลือกมโนทัศน์ “จิตวิญญาณ” เนื่องจาก การดูแลด้านจิตวิญญาณเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความ สำคัญอย่างยิ่งในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม สุขภาวะ ทางจิตวิญญาณเป็นสุดยอดของสุขภาวะทั้งมวล เป็น พื้นฐานสำคัญในการพัฒนาสุขภาวะทุกมิติของบุคคล<sup>7</sup> แนวทางในการดูแลด้านจิตวิญญาณมีความแตกต่างกัน ไปตามบริบททางวัฒนธรรม และความเชื่อทางศาสนา ปัจจุบัน พบว่า มีการศึกษาและวิเคราะห์มโนทัศน์จิตวิญญาณอย่าง ต่อเนื่อง แต่การวิเคราะห์และการแปลความหมาย อาจขึ้น กับบริบทดังกล่าวที่ต่างกัน และมีการศึกษาใหม่เกี่ยวกับ มโนทัศน์นี้ ดังนั้น การวิเคราะห์มโนทัศน์จิตวิญญาณ จึง ยังมีความสำคัญเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน เกี่ยวกับคุณลักษณะสำคัญของมโนทัศน์ และจะเป็น ประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวทางการดูแลด้านจิตวิญญาณ ต่อไปในอนาคต

การวิเคราะห์มโนทัศน์จิตวิญญาณครั้งนี้ ผู้วิเคราะห์ มีความมุ่งหมายที่จะทำให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน เกี่ยวกับความหมาย คุณลักษณะสำคัญของมโนทัศน์ เพื่อ สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเครื่องมือประเมินสุขภาวะ ทางจิตวิญญาณ รวมทั้งการศึกษาวิจัย และการปฏิบัติ การพยาบาลเกี่ยวกับการดูแลด้านจิตวิญญาณต่อไป

ผู้วิเคราะห์ได้ทำการศึกษามโนทัศน์นี้ทั้งความหมาย คุณลักษณะสำคัญของมโนทัศน์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ มโนทัศน์จิตวิญญาณพบว่า มโนทัศน์นี้มีการใช้มากใน สาขาวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ โดยเฉพาะพยาบาล และแพทย์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

#### ความหมายของมโนทัศน์

ผู้วิเคราะห์ได้ค้นหาคำแปล ความหมายของคำว่า spirituality ในหนังสือและพจนานุกรม ดังนี้ ในหนังสือ

ศัพท์จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และจิตวิญญาณ หน้า 151 ได้กำหนดคำว่า spirituality เป็นภาษาไทยคือ จิตวิญญาณ<sup>8</sup> ต่อมาได้มีการพิจารณาใช้คำอื่นแทนคำว่า จิตวิญญาณคือ ปัญญา (wisdom) และปรับเปลี่ยนจาก การใช้คำว่า สุขภาพทางจิตวิญญาณ (spiritual health) เป็นสุขภาพทางปัญญา (wisdom health)<sup>9</sup> ตาม พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550<sup>10</sup> ได้กำหนด ไว้ว่า สุขภาพทางปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว รู้เท่าทัน และ ความเข้าใจอย่างแยกได้ในเหตุผลแห่งความดีความชั่ว ความมีประโยชน์และความมีโทษ ซึ่งนำไปสู่ความมีจิตใจ อันดีงาม และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

เรวัตน์ เอกวุฒิศา และบำเพ็ญจิต แสงชาติ<sup>11</sup> ได้ทำ การศึกษาความหมายของจิตวิญญาณตามประสบการณ์ ของพระภิกษุอาพาธ พบความหมายจิตวิญญาณใน 5 แก่นสาระคือ สิ่งที่เป็นที่พึ่งและยึดเหนี่ยวจิตใจ จิตที่เป็น ปัญญา จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต จิตและดวงวิญญาณ และจิตและวิญญาณในชั้น 5 ส่วนนงเยาว์ มงคลอิทธิเวช และคณะ<sup>12</sup> สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาทาง จิตปัญญาหรือจิตวิญญาณ และสรุปความหมายของ จิตปัญญาคือ พลังชีวิตที่ขับเคลื่อน และควบคุมให้ชีวิต ดำเนินไปอย่างสมดุล โดยควบคุมความคิด อารมณ์ ความรู้สึก รวมทั้งพฤติกรรมที่แสดงออกมา หากมีเหตุ ที่ทำให้ชีวิตขาดสมดุล จิตปัญญาจะสร้างสมดุลขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นการพัฒนาหรือการเติบโตของงามทางจิตปัญญา อันเป็นหนทางที่นำไปสู่ความสุขสงบ และอิสรภาพในที่สุด

นอกจากนี้ บัค<sup>13</sup> ได้ให้ความหมายของคำว่า จิตวิญญาณคือ ประสบการณ์ของมนุษย์ในการค้นหา การ ก้าวพ้น และค้นหาความหมายและเป้าหมายของชีวิต โดย ผ่านการเชื่อมโยงกับบุคคลอื่น ธรรมชาติ พระผู้เป็นเจ้า มอด และคณะ<sup>3</sup> ได้ศึกษาถึงความหมายของคำว่าจิตวิญญาณ ในผู้ป่วยชาวจีนฮ่องกงที่ป่วยระยะสุดท้าย จิตวิญญาณ ในทัศนะของชาวจีน หมายถึง ชี (chi) อันเป็นพลังชีวิต และเป็นพลังของสวรรค์ โลก จักรวาล และธรรมชาติที่ ร่ายล้อมมนุษย์ ผลการศึกษาพบว่า จิตวิญญาณคือ ชีวิต

ที่เป็นองค์รวมอันผสมผสานกันระหว่างกายและจิต การยอมรับในการตาย การค้นหาความหมายในชีวิต การมีจิตสำนึกแห่งสันติภาพ

จากการวิเคราะห์หัตถ์โน้ตทัศน์จิตวิญญาณในอดีตที่ผ่านมา พบว่า มีผู้วิเคราะห์หัตถ์โน้ตทัศน์นี้ได้แก่

เบอร์คฮาร์ด<sup>14</sup> พบว่า คุณลักษณะของจิตวิญญาณประกอบด้วย การเปิดเผยสิ่งลึกลับ การเชื่อมโยงถึงกันอย่างกลมกลืน และความแข็งแกร่งจากภายใน วัลภา คุณทรงเกียรติ และแมคคัปปิน<sup>15</sup> พบคุณลักษณะสำคัญของจิตวิญญาณคือ ความรู้สึกของการมีสิ่งยึดเหนี่ยว ความเชื่อและความหมาย และเป้าหมายในชีวิต แมคโปรอัน<sup>16</sup> วิเคราะห์และพบคุณลักษณะสำคัญของจิตวิญญาณ 3 ประการคือ ความเชื่อและความศรัทธา ความแข็งแกร่งจากภายใน และสันติสุข และการเชื่อมโยงกับตัวเองและสิ่งต่าง ๆ อันนำมาซึ่งการมีความหมายในชีวิตอย่างลึกซึ้ง รวมทั้งการศึกษาของเวทเธอร์ แม็คคาร์ธี และคอฟเฟย์<sup>17</sup> ซึ่งพบคุณลักษณะสำคัญของจิตวิญญาณคือ การเชื่อมโยง/การยึดเหนี่ยว การก้าวพ้น และความหมายในชีวิต

จากการวิเคราะห์หัตถ์โน้ตทัศน์จิตวิญญาณของเชสซานนา ฟินเนล และเจซิลสกี<sup>18</sup> พบว่า มโนทัศน์จิตวิญญาณสามารถแบ่งออกเป็น 2 คุณลักษณะคือ 1) คุณลักษณะภายใน (intrinsic attributes) ประกอบด้วย ความก้าวพ้นหรือภาวะเหนือตัวตน (self-transcendence) เกี่ยวกับสวรรค์ ความหมาย เป้าหมาย ศรัทธา ความเชื่อทางศาสนา การเชื่อมโยงถึงกันอย่างกลมกลืนระหว่างพระเจ้า/มนุษย์/ความจริงอันสูงสุด ความรัก ความซื่อสัตย์ ความเอื้ออาทร ปัญญา (wisdom) ปรัชญาส่วนตัว ค่านิยม การไตร่ตรอง สะท้อนคิด ความหวัง ความปรารถนา ด้านจิตวิญญาณ และ 2) คุณลักษณะภายนอก (extrinsic attributes) ประกอบด้วย วัด อาราม การเข้าโบสถ์ การสวดมนต์ การทำสมาธิ การศึกษาคัมภีร์ไบเบิล ศิลปะ บทกวี ดนตรี ธรรมชาติ การแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ งานที่มีคุณค่าและความหมาย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์จิตวิญญาณ

สุนน ปิ่นเจริญ และคองดอน<sup>19</sup> ได้ทำการศึกษา การรับรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับจิตวิญญาณในมุมมองของผู้สูงอายุไทยในอเมริกา ผลการศึกษา พบสาระสำคัญของจิตวิญญาณ 5 ประการคือ 1) การเชื่อมโยงกับแหล่งสนับสนุนทางจิตวิญญาณ เพื่อทำให้เกิดความสุขสบายและสันติภาพ 2) การทำให้เกิดสมดุลของสุขภาพกายและจิต เช่น การปล่อยวางซึ่งความขัดแย้ง ปัญหา ความโกรธ และความวิตกกังวล การรักษา/ดำรงให้ร่างกายปราศจากโรคและความเจ็บป่วย การทำกิจกรรมที่ชอบอย่างต่อเนื่อง 3) ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า เช่น การจัดการ เผชิญกับประสบการณ์ที่ยากลำบากในชีวิตได้สำเร็จ ทำเป้าหมายของชีวิตให้สำเร็จ การช่วยเหลือสังคม 4) มีสัมพันธ์ภาพที่ราบรื่นกับเพื่อนและครอบครัว และ 5) การเผชิญหน้ากับความตาย

วัลภา คุณทรงเกียรติและคณะ<sup>20</sup> ทำการศึกษาแบบปรากฏการณ์นิยมเกี่ยวกับสุขภาพจิตวิญญาณของคนไทยวัยผู้ใหญ่ ผลการศึกษาพบว่า สุขภาพจิตวิญญาณตามการรับรู้ของคนไทย มี 3 ประเด็นหลัก คือ 1) การมีสิ่งยึดเหนี่ยวในชีวิตที่มีความหมายกับศาสนา พลังอำนาจที่เหนือธรรมชาติ และสัมพันธ์ภาพกับบุคคล 2) มีความสุขในชีวิต ซึ่งเกิดจากมีความพอใจในชีวิตและมีชีวิตที่มีความหมาย และ 3) มีพลังที่จะมีชีวิตอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นได้จากการมีกำลังใจ มีความเข้มแข็งภายในตนเอง มีความหวัง มีความสามารถในการจัดการกับปัญหาในชีวิต

ในการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณ มีนักวิจัยหลายท่านได้ทำการศึกษา และพัฒนาแบบประเมินความผาสุกทางจิตวิญญาณในคนไทย ดังต่อไปนี้ แบบสอบถามความผาสุกทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุโรคมะเร็งปอดของนงเยาว์ กันทะมูล<sup>21</sup> ซึ่งเป็นการประเมินใน 3 ด้าน คือ 1) ด้านความสุข ความสงบที่เกิดจากความดี ความไม่เห็นแก่ตัว มีพรหมวิหารสี่ 2) ด้านความรู้สึกเบิกบานกับการทำหน้าที่และการใช้ชีวิต และ 3) ด้านการมีสติ สมาธิ ปัญญา ส่วนแบบประเมินความผาสุก

## การวิเคราะห์หมโนทัศน์จิตวิญญาณ

ทางจิตวิญญาณในผู้สูงอายุไทยที่เจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังของเพ็ญภา อุ่นสนิท และคณะ<sup>22</sup> ซึ่งประกอบด้วย 8 ปัจจัยคือ ความสุขกับชีวิต การยอมรับในความเจ็บป่วย ความสมดุลของชีวิต ความหลงใหลในการใช้ชีวิต การก้าวพ้นเหนือตัวตน (self-transcendence) การมองโลกในแง่ดี การมีเป้าหมายในชีวิต และความยินดีในการให้อภัย นอกจากนี้ แบบประเมินความผาสุกทางจิตวิญญาณสำหรับผู้ใหญ่ชาวไทยพุทธที่เจ็บป่วยเรื้อรัง ของแสงเดือน พรหมแก้วงาม และคณะ<sup>23</sup> ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบคือ การมีความหวังและความรู้สึกถึงการมีสิ่งยึดเหนี่ยว การเข้าใจตนเองและธรรมชาติของชีวิต และการมีความสุข

การทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับหมโนทัศน์จิตวิญญาณพบว่า จิตวิญญาณมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต และ สุขภาวะ/ความผาสุก (well-being) ดังการศึกษาของ จันทรเพ็ญ สุริยวงษ์<sup>24</sup> ที่ทำการศึกษาโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงแนวทางในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในจังหวัดเพชรบูรณ์ สารสำคัญของคุณภาพชีวิต ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย จิตใจ สังคม/เศรษฐกิจ และจิตวิญญาณ ในส่วนคุณภาพชีวิตด้านจิตวิญญาณ แบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ 1) การประกอบศาสนกิจ การเข้าร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การทำบุญตักบาตร การถือศีล 8 การสวดมนต์ การทำสมาธิ และ 2) การปฏิบัติตามหลักศีลธรรม โดยเชื่อในการทำมาดี มีเมตตา พรทิมย์ สุขอดิศัย และคณะ<sup>25</sup> ศึกษาวิถีชีวิตที่มีสุขภาวะของผู้สูงอายุไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การมีจิตวิญญาณที่มีเป้าหมาย คือ การมีความสุขในชีวิตที่ได้เห็นลูกหลานประสบความสำเร็จ การเห็นคุณค่าในตนเอง และการมีธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีความเชื่อและศรัทธาต่อศาสนา เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการมีสุขภาวะที่ดี

นงเยาว์ มงคลอิทธิเวช และคณะ<sup>12</sup> สรุปคุณลักษณะสำคัญของสุขภาวะทางจิตปัญญาไว้ 18 คุณลักษณะใน 3 กลุ่ม ตามคุณสมบัติของสุขภาวะทางจิตปัญญา คือ 1) กลุ่มความสุข (happiness) ประกอบด้วย เมตตา กรุณา อภัยช่วยเหลือ (being kind) จิตใจอ่อนโยน เข้าใจ

เห็นอกเห็นใจคนอื่น (being gentle) เป็นมิตร เป็นกันเอง เข้าถึงได้ง่าย (being friendly) รับผิดชอบ (being responsible) ยืดหยุ่น ปรับตัวง่าย (being flexible) เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (respect of other being) 2) กลุ่มความสงบ (peacefulness) ประกอบด้วย จัดการ ควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของตนเองได้ (being able to control one's feeling) เข้มแข็ง อดทน (being hardily) เสียสละ (being devoted) มุ่งมั่น ทุ่่มเท (being committed) มองโลกในแง่ดี (being optimistic) ยอมรับ และให้อภัย (accept other being and being forgiving) และ 3) กลุ่มความอิสระ (independence) ประกอบด้วย มีพลังแห่งการเรียนรู้ (being empowered) กล้าหาญ (being courageously) คิดสร้างสรรค์ คิดนอกกรอบ (being creative) อ่อนน้อมถ่อมตน (being humble) ประสานความแตกต่าง (being compromised) และ พอเพียง (being sufficient)

นอกจากการใช้หมโนทัศน์จิตวิญญาณในสาขาวิชาทางด้านวิทยาศาสตร์สุขภาพ ยังพบว่ามีการใช้หมโนทัศน์นี้ในสาขาจิตวิทยา ดังเช่น คัลลิฟอร์ด<sup>26</sup> นักจิตวิทยาได้เขียนบทความเกี่ยวกับการดูแลด้านจิตวิญญาณ และการบำบัดทางจิตไว้คือ การดูแลด้านจิตวิญญาณมีประโยชน์ในการช่วยให้การควบคุมตนเอง การนับถือตนเอง และความมั่นใจในตนเองเพิ่มขึ้น ช่วยในการฟื้นฟูสภาพ มีสัมพันธ์ภาพดีขึ้น ช่วยให้ผ่านพ้นในความเศร้าโศกและการสูญเสียไปได้ด้วยดี มีความหวังขึ้นใหม่ มีความสงบในจิตใจ ช่วยให้บุคคลสามารถยอมรับและเผชิญกับปัญหาต่อไปได้ ทั้งนี้จิตวิญญาณเป็นปรากฏการณ์พื้นฐานของมนุษย์ และเป็นมิติหนึ่งของคุณภาพชีวิต

### คุณลักษณะสำคัญของหมโนทัศน์จิตวิญญาณ

การกำหนดคุณลักษณะสำคัญของหมโนทัศน์ เป็นเสมือนหัวใจของการวิเคราะห์หมโนทัศน์ ซึ่งช่วยให้ผู้วิเคราะห์มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับหมโนทัศน์ เป็นการแสดงถึงสาระสำคัญของหมโนทัศน์ ซึ่งได้จาก

ณัฐวรรณ สุวรรณ และคณะ

การวิเคราะห์ การสรุปรวบยอด ลักษณะของมโนทัศน์ที่มี การกล่าวถึงบ่อยครั้ง<sup>๖</sup> จากการวิเคราะห์ สามารถสรุป คำจำกัดความของมโนทัศน์จิตวิญญาณได้คือ จิตวิญญาณ เป็นองค์ประกอบที่ฝังลึกภายในมนุษย์ เป็นแรงขับเคลื่อน ให้บุคคลค้นหาความสุขสงบในชีวิต เกิดปัญญา ความ

ก้าวพ้น เป็นประสบการณ์ของบุคคลในการแสดงออก ถึงความแข็งแกร่งจากภายใน รวมทั้งการมีสัมพันธภาพ และมีสิ่งยึดเหนี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ มโนทัศน์จิตวิญญาณ ประกอบไปด้วย 4 คุณลักษณะสำคัญ และคุณลักษณะย่อย ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 คุณลักษณะสำคัญ และคุณลักษณะย่อยของมโนทัศน์จิตวิญญาณ

คุณลักษณะสำคัญ (defining attributes)	คุณลักษณะย่อย (sub-attributes)
ความแข็งแกร่งจากภายใน (inner strengths)	ความพร้อมเผชิญความตาย การยอมรับในความเจ็บป่วย การเข้าใจตนเอง และธรรมชาติของชีวิต ความสามารถเผชิญและจัดการกับปัญหาและอุปสรรคในชีวิตได้ อย่างเหมาะสม
ปัญญาและความก้าวพ้น (wisdom and transcendence)	เข้มแข็ง อดทน กล้าหาญ จิตที่เกิดปัญญา จิตที่เป็นสมาธิ สงบนิ่ง การเจริญสมาธิ และการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การมีสติ การรู้แจ้ง หลุดพ้น การเข้าถึงสิ่งสูงสุด การมีความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ความไม่เห็นแก่ตัว
การมีสิ่งยึดเหนี่ยวและมีสัมพันธภาพ (sense of connectedness)	การปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา การทำบุญกุศล ความเชื่อในกฎแห่งกรรม การปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ยึดมั่นศรัทธาในศาสนา ความเชื่อและศรัทธา การมีความหวัง การช่วยเหลือสังคม ความเป็นมิตร เป็นกันเอง เข้าถึงได้ง่าย การมีสัมพันธภาพที่ราบรื่นกับเพื่อนและครอบครัว เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
ความสุข สงบ (happiness and peace)	การดำเนินชีวิตที่มีความหมาย มีคุณค่า มีความภาคภูมิใจ ความเบิกบานใจ และมีพลังใจในการดำเนินชีวิต มีพลังแห่งการเรียนรู้ มีความคิดสร้างสรรค์ การมีเป้าหมายในชีวิต การค้นหาความหมายในชีวิต การมีพรหมวิหาร 4 การมองโลกในแง่ดี พอเพียง ความอ่อนโยน อ่อนน้อมถ่อมตน ยอมรับและให้อภัย จัดการ ควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก มีความสุขสมดุลงของสุขภาพกายและจิต

### กรณีตัวอย่างที่มีคุณลักษณะสำคัญของมโนทัศน์จิตวิญญาณอย่างครบถ้วน (model case)

การสร้างกรณีตัวอย่างที่มีคุณลักษณะสำคัญของมโนทัศน์อย่างครบถ้วน ช่วยให้เกิดความเข้าใจในคุณลักษณะของมโนทัศน์ได้อย่างชัดเจน<sup>5</sup> ตัวอย่างที่เป็น model case ที่แสดงถึงคุณลักษณะทั้งหมด (all the defining attributes) ของมโนทัศน์นี้มีรายละเอียด ดังนี้

ผู้สูงอายุชาย นายปรีดา อายุ 63 ปี เคยรับราชการเป็นครู มีบุตร 3 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่กับภรรยาและบุตรสาวคนเล็ก ตลอดเวลาของการทำงานเป็นครู นายปรีดาได้ตั้งใจทำงานในหน้าที่เป็นอย่างดี ทำให้เป็นที่รักและชื่นชอบของผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน ผู้ปกครองของนักเรียน รวมทั้งนักเรียน นายปรีดามีเป้าหมายในชีวิตที่อยากจะทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อพัฒนาสังคมและประเทศชาติ นายปรีดายึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และหลักในการทำงานขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต นายปรีदानับถือศาสนาพุทธ และปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งปฏิบัติศาสนกิจอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ ได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและอ่านหนังสือธรรมะทุกวัน เพราะทำให้มีจิตใจผ่องใส สงบ มีสมาธิในการทำสิ่งต่าง ๆ ได้ดีขึ้น นายปรีดาเชื่อว่าการเจริญสมาธิและวิปัสสนา เป็นการเจริญภาวนาตามหลักไตรลักษณ์ ส่งผลให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เพื่อนำไปสู่การพ้นทุกข์ ความรู้แจ้ง และความหลุดพ้นจากกิเลส

หลังจากเกษียณ นายปรีดาได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในชมรมผู้สูงอายุของหมู่บ้าน นายปรีดาทำกิจกรรมกับสมาชิกผู้สูงอายุด้วยกันอย่างต่อเนื่อง ขณะนี้ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นประธานชมรมผู้สูงอายุ นายปรีดา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และพัฒนากิจกรรมที่มีประโยชน์มากมายต่อผู้สูงอายุ นายปรีดาช่วยดูแลหลาน อบรมสั่งสอนหลาน เพราะนายปรีดาเชื่อว่าควรดำรงตนให้มีคุณค่า นอกจากนี้นายปรีดาที่มีความพร้อมที่จะเผชิญ

กับความเจ็บป่วย และความตาย พร้อมทั้งจะยอมรับการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก

จากกรณีตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นคุณลักษณะสำคัญของจิตวิญญาณที่ครบถ้วนคือ การมีชีวิตที่มีความสุข มีเป้าหมายในชีวิตจากการทำคุณประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติ มีสัมพันธภาพที่ดีกับสมาชิกในครอบครัวและสมาชิกในสังคม มีสิ่งยึดเหนี่ยวในพุทธศาสนา และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีตัวอย่างยังแสดงคุณลักษณะของปัญญาและความก้าวหน้า โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อก้าวสู่การพ้นทุกข์ นอกจากนี้ยังมีคุณลักษณะของความแข็งแกร่งจากภายใน ยอมรับความเป็นจริงในชีวิตพร้อมที่จะเผชิญกับการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก และความตาย

### กรณีตัวอย่างอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์จิตวิญญาณ

กรณีตัวอย่างแบบก้ำกึ่ง (borderline case) เป็นตัวอย่างที่แสดงถึงคุณลักษณะสำคัญของมโนทัศน์ แต่ยังไม่ครบถ้วน (examples or instances that contain most of the defining attributes of the concept being examined but not all of them) ผู้วิเคราะห์ขอเสนอกรณีตัวอย่าง คือ

นางเกษร อายุ 65 ปี ป่วยด้วยโรคเมเร็งปากมดลูก รับการรักษาด้วยยาเคมีบำบัดจนครบกระบวนการรักษา นางเกษรไม่กลัวความตาย และเธอรู้อยู่แล้วว่าความตาย เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนไม่อาจหนีพ้น เธอต้องการจะมีชีวิตต่อไปอีกประมาณ 5 ปี เพราะต้องการแสดงความยินดีกับหลานสาว ที่จะเข้ารับพระราชทานปริญญาบัตร และเข้าพิธีแต่งงาน นางเกษรดูแลสุขภาพของตนเองด้วยการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ ออกกำลังกายด้วยการเดินทุกวัน ฟอนเจ็กกับเพื่อน ๆ ในหมู่บ้านบางครั้งทำจิตใจให้แจ่มใส ไม่เครียด มองโลกในแง่ดี และพักผ่อนให้เพียงพอ



จากกรณีตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นคุณลักษณะของการมีความสุขในการใช้ชีวิต มีความแข็งแรงจากการที่เผชิญกับความเจ็บป่วยและพร้อมเผชิญกับความตาย มีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับครอบครัว อย่างไรก็ตามกรณีตัวอย่างนี้ไม่มีคุณลักษณะของปัญญาและความก้าวทัน

กรณีตัวอย่างแบบสัมพันธ์ (related case) เป็นกรณีตัวอย่างที่แสดงถึงมโนทัศน์อื่นที่มีความใกล้เคียงกับมโนทัศน์จิตวิญญาณ แต่ไม่ได้มีคุณลักษณะทั้งหมดของมโนทัศน์จิตวิญญาณ (instances of concepts that are related to the concept being studied but that do not contain all the defining attributes) ผู้วิเคราะห์ขอเสนอตัวอย่างของมโนทัศน์ความเลื่อมใสในลัทธิหรือศาสนา (religiosity) คือ

รสสุคนธ์ หญิงสาววัย 22 ปี หลังเรียนจบปริญญาตรี เธอได้ไปอาศัยอยู่ในองค์กรลัทธิหนึ่ง คำสอนของลัทธินี้คือ หากปฏิบัติธรรม และแนะนำ ชักชวน ให้คนมาเข้าร่วมลัทธิมาก ๆ จะพ้นทุกข์และได้ไปสวรรค์ นอกจากนี้ ลัทธินี้แนะนำให้เธอบริจาคเงินจำนวนมาก ให้ลัทธิ เพื่อจะได้ใช้เงินในการสร้างศาสนสถาน เธอได้โทรศัพท์มาหาพ่อแม่ให้รับแบ่งมรดก เพราะเธอต้องการเงินจำนวนห้าแสนบาทไปบริจาค แต่พ่อแม่ร้องไห้เสียใจและไม่เห็นด้วยที่ลูกจะนำเงินจำนวนมากไปบริจาค เธอโกรธพ่อแม่ และบอกว่าพ่อแม่ขัดขวางไม่ให้เธอไปสวรรค์ การที่พ่อแม่ไม่ให้เงินไปบริจาคในครั้งนี้ จะทำให้พ่อแม่ไม่ได้ไปสวรรค์เช่นกัน

จากกรณีตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นคุณลักษณะของความเลื่อมใสในลัทธิหรือศาสนา คือ การมีแรงจูงใจ และพันธะสัญญาทางศาสนา การเข้าร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา การสักรูปบูชาภายในองค์กร กลุ่มคนที่มุ่งเน้นเรื่องการก้าวทัน<sup>27</sup> ซึ่งคุณลักษณะที่กล่าวมาแตกต่างจากจิตวิญญาณ ซึ่งบุคคลแสวงหาความสุข สงบในชีวิต แต่ยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบุคคลอันเป็นที่รัก และสังคม

กรณีตัวอย่างแบบตรงกันข้าม (contrary case) เป็นกรณีตัวอย่างที่แสดงถึงมโนทัศน์ที่ไม่มีความเกี่ยวข้อง

หรือไม่มีคุณลักษณะใด ๆ ของมโนทัศน์ที่กำลังวิเคราะห์ (not the concept) ผู้วิเคราะห์ขอนำเสนอกรณีตัวอย่าง คือ

นางทิพย์ อายุ 65 ปี ป่วยเป็นโรคสมองเสื่อมขั้นรุนแรง เธอจำลูกสาวไม่ได้ ทำกิจวัตรประจำวันด้วยตนเองไม่ได้ บางครั้งมีอาการก้าวร้าวและประสาทหลอน ลูกสาวต้องดูแลนางทิพย์ตลอดเวลา ก่อนหน้านั้นนางทิพย์ศรัทธาในพระเจ้ามาก ลูกสาวจึงพานางทิพย์ไปนมัสการพระเจ้าที่โบสถ์ แต่นางทิพย์ไม่สามารถจดจำพระเจ้าได้อีกต่อไป และไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมที่โบสถ์ได้

### สิ่งที่ทำให้เกิด (antecedents) และสิ่งที่ตามมา (consequences) จากมโนทัศน์จิตวิญญาณ

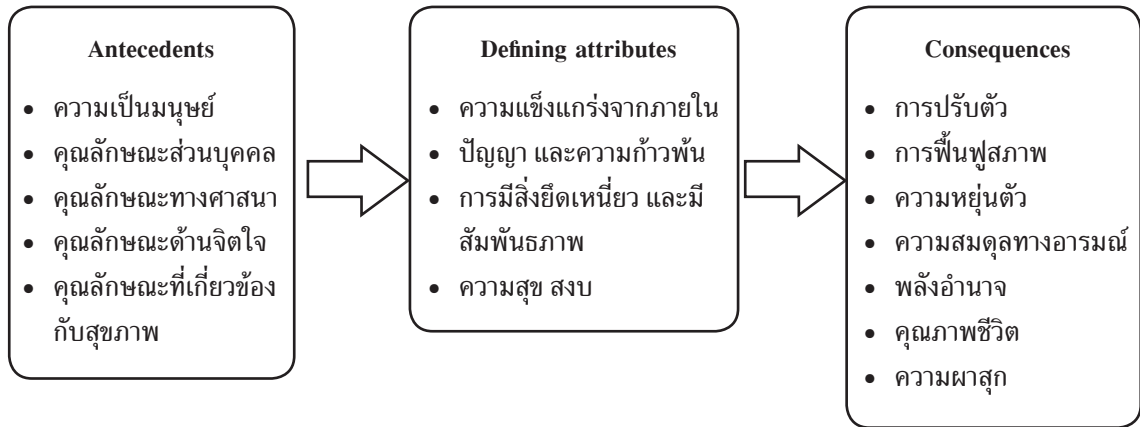
ในการวิเคราะห์มโนทัศน์ การระบุสิ่งที่ทำให้เกิด (antecedent) คือ การระบุสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนการเกิดของมโนทัศน์ที่กำลังศึกษา สำหรับการระบุสิ่งที่ตามมา (consequence) หรือผลลัพธ์ (outcome) ของมโนทัศน์ เป็นการระบุตัวแปร แนวคิด ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมโนทัศน์ที่กำลังศึกษา อันจะนำไปสู่การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ต่อไปในอนาคต

สิ่งที่ทำให้เกิดของมโนทัศน์จิตวิญญาณ คือ ความ เป็นมนุษย์ (human being) เพราะจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการดำรงอยู่ของมนุษย์<sup>28</sup> และจิตวิญญาณเป็นปรากฏการณ์พื้นฐานของมนุษย์<sup>26</sup> ดังนั้น สามารถเปรียบเทียบได้ว่า ศักยภาพของความเป็นมนุษย์เป็นต้นกำเนิดของจิตวิญญาณ

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่เกี่ยวข้องและทำให้เกิดจิตวิญญาณ คือ คุณลักษณะส่วนบุคคล คุณลักษณะทางศาสนา คุณลักษณะด้านจิตใจ และคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ<sup>29</sup> ดังแสดงในภาพที่ 1

สิ่งที่ตามมาของมโนทัศน์จิตวิญญาณ คือ ความสามารถจัดการหรือปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิต<sup>30,31</sup> การฟื้นฟูสุขภาพ<sup>32</sup> มีความยืดหยุ่นตัว (resilience)<sup>33,34</sup> มีความสมดุลทางอารมณ์ มีการเปลี่ยนแปลงพลังอำนาจ<sup>35</sup> มีคุณภาพชีวิต<sup>15,30</sup> มีความผาสุก (sense of well-being)<sup>15</sup> ดังแสดงในภาพที่ 1

## การวิเคราะห์มโนทัศน์จิตวิญญาณ



ภาพที่ 1 สิ่งทำให้เกิด คุณลักษณะสำคัญ สิ่งตามมาของมโนทัศน์จิตวิญญาณ

### แนวทางที่จะวัดหรือประเมินคุณลักษณะมโนทัศน์จิตวิญญาณ

หากต้องการวัดหรือประเมินคุณลักษณะสำคัญของมโนทัศน์จิตวิญญาณ เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในสถานการณ์จริงได้ ควรประเมินใน 4 คุณลักษณะของจิตวิญญาณ ดังนี้

ความแข็งแกร่งจากภายใน เช่น ความสามารถในการจัดการกับเหตุการณ์ที่ยากลำบากในชีวิต การยอมรับในความตาย การตระหนักรู้ในตนเอง ความเชื่อมั่นในตนเอง ความหยุนตัว พลังอำนาจ ความหวัง เป็นต้น

ปัญญาและความก้าวพันหรือภาวะเหนือตัวตน เช่น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เชื่อในเรื่องอำนาจจิต และปาฏิหาริย์ มีประสบการณ์ที่เป็นปาฏิหาริย์ เชื่อในชีวิตนิรันดร์ หรือภราดรภาพ การเรียนรู้ในการแยกแยะผิดชอบชั่วดี ประกอบสร้างแต่กรรมดี ปราศจากความโลภ โกรธ หลง การละความเห็นแก่ตัว มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นต้น

การมีสิ่งยึดเหนี่ยวและมีสัมพันธภาพ เช่น การมีสิ่งสูงสุดที่ยึดถือ การปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา การปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา การดูแลสมาชิกในครอบครัว การมีสัมพันธภาพที่ราบรื่นกับเพื่อนและครอบครัว การเป็นอาสาสมัครช่วยเหลือสังคม การทำงานด้วยใจรัก เป็นต้น

ความสุขสงบ เช่น คุณภาพชีวิต ความผาสุก เป้าหมายในชีวิต ความหมายของชีวิต คุณค่าของชีวิต การให้อภัย รักและห่วงใยผู้อื่น การทำกิจกรรมเพื่อผ่อนคลาย การมองโลกในแง่ดี เป็นต้น

วิธีการประเมินสามารถทำได้โดยการใช้แบบสอบถาม เช่น แบบสอบถามความผาสุกทางจิตวิญญาณ แบบสอบถามคุณภาพชีวิต แบบสอบถามความหยุนตัว แบบสอบถามความพึงพอใจในชีวิต เป็นต้น นอกจากนี้ สามารถประเมินได้จากการสังเกตพฤติกรรม ซึ่งสามารถสังเกตได้จากความรู้สึกสงบสุข การรัก และการให้อภัย เป็นต้น อันเป็นการแสดงถึงการมีความผาสุกทางจิตวิญญาณ<sup>36</sup> การมีพฤติกรรมสุขภาพที่ดี การฟื้นฟูสภาพได้เร็วมีสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวและสังคม ไม่เกิดภาวะซึมเศร้า ไขหน้ำ ยิ้มแย้ม แจ่มใส การปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา การเป็นอาสาสมัคร การประเมินจากการสัมภาษณ์ โดยการสอบถามถึงความรู้สึกโดดเด่น ความหวัง เป้าหมายในชีวิต สิ่งที่มีความหมายในชีวิต การให้ความหมายของภาวะสุขภาพและความเจ็บป่วย สิ่งที่ศรัทธา สิ่งที่ยึดเหนี่ยว ความภาคภูมิใจในตนเอง ความสามารถในการจัดการกับเหตุการณ์ที่ยากลำบากในชีวิต การมีประสบการณ์ที่เป็นปาฏิหาริย์ การยอมรับในความตาย เป็นต้น

## การประยุกต์ใช้ในการพยาบาลและการวิจัย

การวิเคราะห์หัตถ์โนทัศน์ครั้งนี้ ทำให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนในความหมาย คุณลักษณะสำคัญ และ คุณลักษณะย่อยของจิตวิญญาณ ซึ่งสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการดูแลด้านจิตวิญญาณ และพัฒนาเครื่องมือประเมินสุขภาวะทางจิตวิญญาณ นอกจากนี้ อาจทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประสิทธิผลของการดูแลด้านจิตวิญญาณที่อาจนำแนวคิดทางศาสนาที่ผู้ใช้บริการ หรือผู้ป่วยนับถือมาผสมผสานกับแผนการดูแลในการพยาบาลเพื่อให้ครอบคลุมมิติต้องครบมากขึ้น เช่น โปรแกรมการส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักศาสนาต่างๆ เช่น การภาวนาสมาธิ การศึกษาพระธรรมคำสอน การศึกษาคัมภีร์ศาสนา การภาวนาอธิษฐาน การถวายเพลงนมัสการ การระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้า การสวดมนต์ การละหมาด เป็นต้น โปรแกรมส่งเสริมความรู้สึกรักมีคุณค่าในตนเอง การสะท้อนคิดถึงสิ่งที่มีคุณค่าที่สุดในชีวิต ความหมาย และเป้าหมายของชีวิต การส่งเสริมสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างผู้สูงอายุและครอบครัว เป็นต้น ที่มีต่อผลลัพธ์ทางจิตวิญญาณ เช่น คุณภาพชีวิต ความผาสุก ความหยุนตัว เป็นต้น

## สรุป

จิตวิญญาณเป็นแก่นหลักและสะท้อนถึงความ เป็นองค์รวมของมนุษย์มากที่สุด การดูแลด้านจิตวิญญาณ จึงเป็นองค์ประกอบหลักหรือแก่นแท้ของการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม จากการวิเคราะห์หัตถ์โนทัศน์ทำให้ได้ทราบความหมายและคุณลักษณะสำคัญของจิตวิญญาณ 4 ประการคือ ความแข็งแกร่งจากภายใน ปัญญาและความก้าวพ้น การมีสิ่งยึดเหนี่ยวและมีสัมพันธ์ภาพ และความสงบ องค์ความรู้ที่ได้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเครื่องมือประเมินสุขภาวะทางจิตวิญญาณ และนำไปสู่การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการดูแลด้านจิตวิญญาณ

ที่มีประสิทธิภาพ และตอบสนองความต้องการด้านจิตวิญญาณอย่างครบถ้วน เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ทางบวกด้านสุขภาพ

## เอกสารอ้างอิง

1. Tanyi RA. Towards clarification of the meaning of spirituality. *J Adv Nurs.* 2002;39(5):500-9.
2. Burkhart L, Schmidt L, Hogan N. Development and psychometric testing of the Spiritual Care Inventory Instrument. *J Adv Nurs.* 2011;67(11):2463-72.
3. Mok E, Wong F, Wong D. The meaning of spirituality and spiritual care among the Hong Kong Chinese terminally ill. *J Adv Nurs.* 2009;66(2):360-70.
4. van Leeuwen R, Tiesinga LJ, Jochemasen H, Post D. Aspects of spirituality concerning illness. *Scand J Caring Sci.* 2007;21(4):482-9.
5. Walker LO, Avant KC. Strategies for theory construction in nursing. 5<sup>th</sup> ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall; 2011.
6. Meleis AI. Concept development. In: Meleis AI, editor. *Theoretical nursing: development and progress.* 5<sup>th</sup> ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2012. p. 371-90.
7. Poolcharoen W. Health: ideology and social strategies. Bangkok: Health System Research Institute; 2001. (in Thai)
8. Phakoat W, Nuchanart, S. Vocabulary in ethics aesthetics and spirituality. Bangkok: K.S.P. Printing; 2007. (in Thai)
9. Sermsinsiri P, Sawangsri S, Suapan S. editors. From spiritual health to wisdom health. Bangkok: Usa Printing; 2003. (in Thai)
10. Visalo P. Really happy with wisdom: the way to wisdom wellbeing. 3<sup>rd</sup> ed. Bangkok: Three Lada; 2010. (in Thai)
11. Ekwuttiwongsa R, Sangchart B. Spirituality of sick Buddhist monks. *Journal of Nursing Science & Health.* 2012;35(2):100-10. (in Thai)
12. Mongkhonittivech N, Chailangkarn K, Photiban L, Jidjun J. The knowledge synthesis of development of wisdom (spirituality) from success stories of the providers and clients in health system: wisdom development and relating factors [research]. Chiang Mai: Maharaj Nakorn Chiang Mai Hospital and Mental Development for Health Work Plan of Sodsri-Saritwong Foundation; 2009. (in Thai)

## การวิเคราะห์หัตถ์ศน์จิตวิญญาณ

13. Buck HG. Spirituality: concept analysis and model development. *Holist Nurs Pract.* 2006;20(6):288-92.
14. Burkhardt MA. Spirituality: an analysis of the concept. *Holist Nurs Pract.* 1989;3(3):69-77.
15. Kunsongkeit W, McCubbin MA. Spirituality: a concept analysis. *Thai J Nurs Res.* 2002;6(4):231-40. (in Thai)
16. McBrien B. A concept analysis of spirituality. *Br J Nurs.* 2006;15(1):42-5.
17. Weathers E, McCarthy G, Coffey A. Concept analysis of spirituality: an evolutionary approach. *Nurs Forum.* 2016;51(2):79-96.
18. Sessanna L, Finnell D, Jezewski MA. Spirituality in nursing and health-related literature: a concept analysis. *J Holist Nurs.* 2007;25(4):252-62.
19. Pincharoen S, Congdon JG. Spirituality and health in older Thai persons in the United States. *West J Nurs Res.* 2003;25(1):93-108.
20. Kunsongkeit W, Suchaxaya P, Panuthai S, Sethabouppha H. Spiritual health of Thai people. *Thai J Nurs Res.* 2004;8(1):64-82. (in Thai)
21. Kanthamun N. Spiritual well-being of the elderly with lung cancer [thesis]. Chiang Mai: Chiang Mai University; 2003. (in Thai)
22. Unsanit P, Sunsern R, Kunsongkeit W, O'Brien ME, McMullen PC. Development and evaluation of the Thai Spiritual Well-Being Assessment Tool for elders with a chronic illness. *Pacific Rim Int J Nurs Res.* 2012;16(1):13-28.
23. Promkaewngam S, Pothiban L, Srisuphan W, Sucamvang K. Development of the Spiritual Well-being Scale for Thai Buddhist adults with chronic illness. *Pacific Rim Int J Nurs Res.* 2014;18(4):320-32.
24. Suriyawong C. Quality of life of the elderly in Phetchabun Province. *Thailand Journal of Health Promotion and Environmental Health.* 2011;34(1):84-97. (in Thai)
25. Sukadisai P, Mapudh C, Kitiyanusan R. Life style and guidelines for well being of the elderly in the eastern region. *Journal of Education and Social Development.* 2014;10(1):90-102. (in Thai)
26. Culliford L. Spiritual care and psychiatric treatment: an introduction. *Adv Psychiatr Treat.* 2002;8(4):249-61.
27. Steffen PR. Approaching religiosity/spirituality and health from the eudaimonic perspective. *Soc Personal Psychol Compass.* 2012;206(1):70-82.
28. Edwards A, Pang N, Shiu V, Chan C. Review: the understanding of spirituality and the potential role of spiritual care in end-of-life and palliative care: a meta-study of qualitative research. *Palliat Med.* 2010;24(8):753-70.
29. Ko IS, Choi SY, Kim JS. Evolutionary concept analysis of spirituality. *J Korean Acad Nurs.* 2017;47(2):242-56.
30. Monod S, Brennan M, Rochat E, Martin E, Rochat S, Büla CJ. Instruments measuring spirituality in clinical research: a systematic review. *J Gen Intern Med.* 2012;26(11):1345-57.
31. Tongprateep T. The essential elements of spirituality among rural Thai elders. *J Adv Nurs.* 2000;31(1):197-203.
32. Puchalski CM. The role of spirituality in health care. *Proc (Bayl Univ Med Cent).* 2001;14(4):352-7.
33. Maneerat S, Isaramalai S, Boonyasopun U. A conceptual structure of resilience among Thai elderly. *International Journal of Behavioral Science.* 2011;6(1):24-40.
34. Vahia IV, Depp CA, Palmer BW, Fellows I, Golshan S, Thompson W, et al. Correlates of spirituality in older women. *Aging Ment Health.* 2011;15(1):97-102.
35. Newlin K, Knafl K, Melkus GD. African-American spirituality: a concept analysis. *Adv Nurs Sci.* 2002;25(2):57-70.
36. Fisher J. The four domains model: connecting spirituality, health and well-being. *Religions.* 2011;2(1):17-28.